

MOST - PUNTE - HÍD

Szlovén összeállításunk elé

Déli szomszédaink közül talán a szlovénok estek ki legjobban látószögünkéből, egészen a legutóbbi időkig. Magyarország határai közül a szlovén–magyar határszakasz a legrövidebb, velük volt a legkevesebb konfliktusunk is a történelem folyamán, de (a két országban élő nemzetiségeket leszámítva) pozitív kapcsolatokról is alig beszélhetünk. Nem mondhatnánk, hogy a szlovén kulturális életben bármilyen szerephez jutott volna a magyar kultúra, Magyarországon pedig még az értelmiség egy része sem volt sokáig tisztában a Szlavónia és Szlovénia közötti különbséggel. Irodalmaink között érdekes módon mégis létezett némi kapcsolat, ennek szlovén részét dolgozta föl Lukács István a magyar irodalom szlovén recepciójáról szóló dolgozatában.

Összeállításunk megjelenése idején a szlovénok már több mint egy éve saját átlamban élnek, amely pillanatnyilag a volt Jugoszlávia területének, de talán egész Közép-Európának is a boldogabb vidékeihez tartozik. Az elmúlt évtizedekben a szlovénok is többé-kevésbé felfüggesztett, saját történelmükhöz és az egész európai időszámításhoz képest fiktív időben éltek, e „felfüggesztés” azonban mintha itt lett volna a legszelidebb; mindenesetre nem gátolta a tudatos kulturális építkezést, amely végső soron a függetlenség szélsőségeitől, nemzeti paranoiától és kirekesztődéstől mentes kivívásához vezetett. Mindehhez természetesen hozzájárult a viszonylag szerencsés történeti-geopolitikai helyzet, a Nyugat közelsége, aminek köszönhetően a szlovénok tudatát a többi közép-európai népnél kevésbé terheli a „hegeli csípés” és a messianisztikus fantazmagóriák öröksége.

Az új szlovén öntudat fokozatos kialakulását követi nyomon a felvilágosodástól napjainkig Janko Prunk szlovén történész, igazolva azt az egyre nyilvánvalóbbá váló tézist, hogy egy nemzetalatti stádiumból csak a nemzeti autonómián keresztül vezethet az út valamiféle nemzetfölötti összefogás felé. Alenka Puhar esszéje rendkívül érdekfeszítő, „pszichoanalitikus” módszerrel közelíti meg ugyanezt a kérdést, a sajátos sztereotípiák és mitológiák oldaláról. A szlovénok saját sztereotípiáiról ír Anton Trstenjak. A fenti esszék természetesen a szlovén álláspontot tükrözik, de célunk nem is lehetett más, mint ennek megismertetése az olvasóval.

A legnagyobb teret az irodalomnak szántuk. Talán kissé túlsúlyban vannak a versek, amin nincs mit csodálkozni, ha figyelembe vesszük, hogy a szlovén irodalom, s különösen a költészet, sajátos mitológia-szurrógátumként funkcionált a szlovén történelemben. A lírai költészet a szlovén irodalom legtermékenyebb, legfejlettebb ága, mivel „a nyelv legmagasabb rendű megvalósulása vált a szlovén nemzeti elv legközvetlenebb, legmegbízhatóbb és legautentikusabb kifejezőjévé” – írja Andrej Inkret a közelmúltban a Jelenkor Kiadónál megjelent szlovén esszékötetben.

Minden válogatás szükségszerűen önkényes. A teljességre való törekvés eleve lehetetlen, másrészt azonban, bár tisztában vagyunk e vállalkozás kockázatos voltával, szerettük volna a lehető legtöbb színt megmutatni, különösen a kortárs szlovén iroda-

lomból. A régebbi irodalmat három szerző képviseli: Ivan Cankar, Srečko Kosovel és Slavko Grum, mindhárman azonban a mai napig élnek, hatnak a szlovén irodalomban. Számunkra külön érdekesség Slavko Grum prózája, akiben nem nehéz felfedeznünk Csáth Géza, Kosztolányi, Rilke rokonát.

A szerzők egy részével már találkozhatott a magyar olvasó. Edvard Kocbek, a „szlovén Pilinszky” versei és novellái, Lojze Kovačič és Drago Jančar trásai megjelenetek kötetben és folyóiratokban is, úgyszintén Dane Zajc, Tomaž Salamun, Milan Jesih és Milan Dekleva költészetének egy-egy darabja.

A közelmúlt szlovén költészetének két legjelentősebb eseménye Milan Jesih szonettjeinek megjelenése és Aleš Debeljak fellépése. Jesih költői szótára elsősorban szlovén klasszikusok, főleg Prešeren szövegeiből áll, amit a magyar fordításban lehetetlen megőrizni, nyilvánvaló azonban e költészet palimpszeszt jellege, ami külön érdekességet kölcsönöz e nyaktörő vállalkozásnak. Aleš Debeljak Tomaž Salamun mellett az egyetlen szlovén költő, akinek számos kötete jelent meg külföldön, s ezt több nemzetközi elismerés is honorálta.

A karinthiai szlovén irodalomnak külön összeállítást kellene szentelni, ezúttal csak a fiatal Fabjan Hafner versei üzennek onnan.

Végül szólnunk kell a „fiatal szlovén próza” néven emlegetett prózaírókról (Blatnik, Bratož, Kleč, Virk), akiket minden különbözőségük ellenére nemcsak nemzedéki szálak fűznek egymáshoz, hanem bizonyos metafizikán túli, „posztmodern” irodalomszemlélet is. Feltehetően ezért is válhat az ő nemzedékükben a szlovén próza egyenrangúvá a költéssel.

Reiman Judit

JANKO PRUNK

Az új szlovén öntudat

Az utóbbi néhány év valamennyi eseménye és a szlovének politikai magatartása azt mutatják, hogy a szlovének új öntudatra ébredtek. Ez érzékelhető a szlovén politikusok körében, és különösen szembetűnő a kultúra területén, de bizonyos mértékig a lakosság széles rétegeinél is megfigyelhető. Kétségtől ebből az öntudatból eredeztethető az utóbbi idők valamennyi szlovén politikai döntése, és ebből született a szlovén állami önállósulás eszméje is. Honnan került elő hirtelen ez az öntudat? Vajon valóban váratlanul keletkezett-e? Hol vannak a gyökerei, milyen fázisokon, milyen akadályokon keresztül kellett keresztülhatolnia? Hol találjuk meg annak a ma uralkodóvá vált tudatosságának a kezdeteit, amelyet új szlovén öntudatnak nevezünk?

A szlovén nemzet legújabb fejlődési szakasza a 18. század második felében kezdődik a nemzeti újjászületés nagy eseményével, amelyben értelmiségi, a szlovén protestánsok kulturális eredményeire támaszkodva elhatározta, hogy a korabeli szlovén nyelvet – az egyszerű nép, a parasztok, a városi alsóbb rétegek nyelvét – úgy kiműveli, hogy az alkalmas legyen a kultúra és a civilizáció közvetítésére.

A felvilágosodás szlovén képviselői mintegy bő negyedszázad alatt számos rendkívül szükséges és fontos könyvet írtak szlovén nyelven: nyelvtant, világi költemények gyűjteményét, az első tudományos történelemkönyvet és a Szentírás új fordítását.

lomból. A régebbi irodalmat három szerző képviseli: Ivan Cankar, Srečko Kosovel és Slavko Grum, mindhárman azonban a mai napig élnek, hatnak a szlovén irodalomban. Számunkra külön érdekesség Slavko Grum prózája, akiben nem nehéz felfedeznünk Csáth Géza, Kosztolányi, Rilke rokonát.

A szerzők egy részével már találkozhatott a magyar olvasó. Edvard Kocbek, a „szlovén Pilinszky” versei és novellái, Lojze Kovačič és Drago Jančar trásai megjelenetek kötetben és folyóiratokban is, úgyszintén Dane Zajc, Tomaž Salamun, Milan Jesih és Milan Dekleva költészetének egy-egy darabja.

A közelmúlt szlovén költészetének két legjelentősebb eseménye Milan Jesih szonettjeinek megjelenése és Aleš Debeljak fellépése. Jesih költői szótára elsősorban szlovén klasszikusok, főleg Prešeren szövegeiből áll, amit a magyar fordításban lehetetlen megőrizni, nyilvánvaló azonban e költészet palimpszeszt jellege, ami külön érdekességet kölcsönöz e nyaktörő vállalkozásnak. Aleš Debeljak Tomaž Salamun mellett az egyetlen szlovén költő, akinek számos kötete jelent meg külföldön, s ezt több nemzetközi elismerés is honorálta.

A karinthiai szlovén irodalomnak külön összeállítást kellene szentelni, ezúttal csak a fiatal Fabjan Hafner versei üzennek onnan.

Végül szólnunk kell a „fiatal szlovén próza” néven emlegetett prózaírókról (Blatnik, Bratož, Kleč, Virk), akiket minden különbözőségük ellenére nemcsak nemzedéki szálak fűznek egymáshoz, hanem bizonyos metafizikán túli, „posztmodern” irodalomszemlélet is. Feltehetően ezért is válhat az ő nemzedékükben a szlovén próza egyenrangúvá a költéssel.

Reiman Judit

JANKO PRUNK

Az új szlovén öntudat

Az utóbbi néhány év valamennyi eseménye és a szlovének politikai magatartása azt mutatják, hogy a szlovének új öntudatra ébredtek. Ez érzékelhető a szlovén politikusok körében, és különösen szembetűnő a kultúra területén, de bizonyos mértékig a lakosság széles rétegeinél is megfigyelhető. Kétségtől ebből az öntudatból eredeztethető az utóbbi idők valamennyi szlovén politikai döntése, és ebből született a szlovén állami önállósulás eszméje is. Honnan került elő hirtelen ez az öntudat? Vajon valóban váratlanul keletkezett-e? Hol vannak a gyökerei, milyen fázisokon, milyen akadályokon keresztül kellett keresztülhatolnia? Hol találjuk meg annak a ma uralkodóvá vált tudatosságának a kezdeteit, amelyet új szlovén öntudatnak nevezünk?

A szlovén nemzet legújabb fejlődési szakasza a 18. század második felében kezdődik a nemzeti újjászületés nagy eseményével, amelyben értelmiségi, a szlovén protestánsok kulturális eredményeire támaszkodva elhatározta, hogy a korabeli szlovén nyelvet – az egyszerű nép, a parasztok, a városi alsóbb rétegek nyelvét – úgy kiműveli, hogy az alkalmas legyen a kultúra és a civilizáció közvetítésére.

A felvilágosodás szlovén képviselői mintegy bő negyedszázad alatt számos rendkívül szükséges és fontos könyvet írtak szlovén nyelven: nyelvtant, világi költemények gyűjteményét, az első tudományos történelemkönyvet és a Szentírás új fordítását.

Megteremtették a szlovén nemzeti egység- és identitástudatot, és kialakították a szlovén irodalmi nyelv szabályait. Éppily fontos volt az a cselekedetük is, hogy meggyőzték az osztrák kormányt arról, hogy Szlovéniában az általános iskolában csak szlovén nyelven lehet tanítani. Az általános iskola, az egyéni szabadság érvényesítése, a szlovén polgárság fokozatos fejlődésének biztosítása, az új típusú gazdaság megteremtése, a pannón síkságtól Triesztig, Beljaktól* a Kolpa folyóig húzódó szlovén tartományok gazdasági egyesítése – ezek voltak a felvilágosodás korának eredményei.

Ezek az eredmények erősödött és fejlődött a szlovén nemzet és nemzettudat a március előtti korszakban. E nemzettudatot fejezte ki a szlovénok egyik legnagyobb zsenije, a költő France Prešeren hatalmas művészi teljesítményével és világos nemzeti kulturális-politikai orientációjával.

E korszak fejlődése tette lehetővé, hogy a szlovénok már az 1848-as márciusi forradalom első napjaiban kidolgozták és publikálták az Egyesült Szlovénia címen ismertté vált nemzeti programot, amely a Habsburg Monarchia keretén belül követelte a szlovén területi és politikai autonómia egységét, ahol a szlovén nyelv ugyanazokkal a jogokkal rendelkezik, amilyenekkel a német nyelv a német tartományokban. Az Egyesült Szlovénia címen ismert programok – több szerző több programjáról van szó – némelyike javasolta, hogy az Egyesült Szlovénia kössön politikai szövetséget Horvátországgal. Az Egyesült Szlovénia című program száz éven keresztül volt a szlovén nemzet sarkalatos programja.

1848-ban a szlovén nemzeti mozgalom még túlságosan gyenge volt ahhoz, hogy ezt a Habsburg Monarchia akkori nemzetiségi forrongásában érvényesíteni lehessen. A szlovénoknak a Habsburg Monarchia fennállásának következő hatvan évében sem sikerült elérni ezt a kívánatos célt, amelyről lényegében nem mondtak le, bár a kemény német politikai nyomás bizonyos korszakaiban nem követelték hangosan.

A kilencvenes évek első felében a szlovén nemzeti mozgalom határozottan és véglegesen kettészakadt a konzervatív-keresztényszociális (1892) és liberális pártra (1894). A katolikusoknak a Rerum novarum keresztényszociális tanítása alapján sikerült maguk mellé állítaniuk a parasztok tömegeit, de a kispolgárság és a munkások egy részét is. A katolikus néppárt így a következő ötven évben, egészen a második világháború kezdetéig, a legerősebb politikai erő volt a szlovénok körében.

Ilyen nemzeti szociális struktúrában nem valósult meg a liberalizmus és a demokratizmus igazi, határozottabb áttörése, és nemzeti tekintetben a liberálisok az egész időszakban bizonyos unitarista jugoszlávság irányába botladoztak, amely tagadta a szlovén államiság gondolatát és szükségességét, sőt időnként a szlovén nemzet perspektíváját is. A különféle irányzatú szocialisták – Ivan Cankar és világos nemzeti álláspontját leszámítva – még inkább a szlovén politikai élet peremén maradtak.

Ezért igen fontosak a katolikus néppárt nemzetpolitikai koncepciói és magatartása. A párt 1905-től a Szlovén Néppárt nevet viselte. A párt a Badeni kormány 1897-es válsága idején szakított a német keresztényszocialista párttal, amelytől hiába várta, hogy létrehozza a szlovén nemzeti autonómiát az Egyesült Szlovéniában. A szlovén katolikus néppárt 1898-ban kapcsolatba lépett a horvát Jogpárt vezetőivel, elfogadta annak programját és bejelentette, hogy a szlovén tartományok a horvát államhoz is tartoznak. Ez a nagy horderejű döntés a monarchia dualisztikus, azaz alkotmányos koncepciója ellen irányult. Ez a döntés jelenti a jugoszláv koncepció kezdetét a szlovén politikai gyakorlatban. A szlovénok ennek segítségével kerestek kiutat a fenyegető osztrák-német ölelésből. Ez a nemzetpolitikai orientáció – amelynek konkrét politikai kifejeződése a (horvát és szlovén tartományokat magába foglaló) Monarchián belüli harmadik autonóm

állami-politikai egység (trializmus) létrehozására irányuló követelésben öltött testet – politikai nyomás eredménye volt. A szlovénok sokkal inkább kiálltak a horvátokkal való szövetség mellett, mint a horvátok, akik több figyelmet és energiát szenteltek a Horvátországban és Bosznia-Hercegovinában élő szerbekhez fűződő viszonyuknak. Ennek ellenére az első világháború idején ebből a trialisztikus koncepcióból nőtt ki a megoldás, a bécsi parlament jugoszláv frakciója által 1917-ben kidolgozott Májusi Nyilatkozat. A Nyilatkozat követelte a Habsburg Monarchia azonnali átalakítását, és azt, hogy ennek keretében az összes szlovénok, horvátok és szerbek által lakott területet egyesítsék olyan önálló állami egységbe, ami mentes minden idegen uralomtól. Az uralkodó osztrák és magyar körök részéről éles ellenállásba ütköző program 1917 őszétől 1918 tavaszáig a szlovénok, horvátok és bosnyákok körében kiterjedt deklarációs mozgalmat indított meg, amely 1918 október 29-én a szlovénok, horvátok és szerbek önálló államának (SHS) kikiáltásához vezetett. A szlovénok nemzeti önrendelkezési programját 1918-ban a horvátok segítségével, a szlovén–horvát–szerb államközösség valósította meg. A Szlovén Néppárt konzervatív szárnyának – dr. Ivan Šušteršič – koncepciója, hogy az Egyesült Szlovénia politikai autonómiáját Ausztria keretében valósítsák meg, meghiúsult a bécsi német körök azon sovinizta és imperialista törekvésén, hogy szlovén területen keresztül biztosítsák a németek Adriai tengerre való kijutását. A Szlovén Néppárt vezetősége már 1918 szeptemberében úgy képzelte el a szlovénok, horvátok és szerbek jövőbeni államát, mint három – az Isztriával együtt értendő szlovén, a horvát, és a Dalmáciával együtt értendő bosnyák – egység föderációját.

Az SHS állam azután egy hónapig élte valóban föderatív politikai életét, amit a Zágrábban székelő Nemzeti Tanács, mint központi hatalmi szervezet, s a tartományokban működő nemzeti tanácsok és nemzeti kormányok – a szlovén, a horvát (a szabor), a bosznia-hercegovinai, a dalmáciai – reprezentáltak. Ez az állam nem volt nemzetközileg elismert, s ebből bizonyos nehézségek fakadtak. Először is ez az állam nem volt képes ellenállni az olasz imperialisták szlovén tengerparttal, Isztriával és Dalmáciával kapcsolatos aspirációinak (ezeket a területeket az antant 1915 májusában titkos szerződésben Olaszországnak ígérte a háborúba való belépésért cserébe). Másodsorban, az SHS állam bizonyos területein (Bosznia, Dalmácia és Horvátország egy része) lakó szerbek, nacionalista eufóriájukban, amelyet elsősorban a Szerb Királyság győzelme ösztönzött, a Szerbiával való azonnali és közvetlen egyesülést kívánták, valamiféle nagy Jugoszlávia keretében. Ők 1918 novemberében nem akarták elfogadni, hogy a Drina legyen a határ. A szlovénok, horvátok és szerbek állama így arra kényszerült, hogy tárgyaljon és egyesüljön Szerbiával. A majdani államba történő egyesüléssel kapcsolatban két elképzelés létezett: a föderalista, amely mellett a szlovénok túlnyomó része (Szlovén Néppárt) és a horvátok egy része (a jogpártiak és Radic), valamint a centralista, amely mellett a szerbek és a liberális-unitarista irányultságú horvát és szlovén polgárok álltak ki.

Szerbia győztes pozíciója miatt 1918. december 1-jén a centralista egyesülés valósult meg. Így kerültek a szlovénok abba a centralista Jugoszláviába, amely távol volt sokéves vágyaiktól és szükségleteiktől. Ennek ellenére a két világháború között ezt az államot saját nemzeti államuknak tekintették. Az ilyen megjelölés bizonyos mértékig pontos is volt. Ez az állam tiszteletben tartotta a szlovén nemzeti jogokat. A szlovénok, bár nemzetpolitikai autonómia nélkül, de államjogi tényezővé váltak.

Amikor az unitarista jugoszláv ideológia nem sokkal a Jugoszláv Királyság (sic!) megalakítása után mint a szerb–horvát együttélés egyfajta metaforájaként jelent meg – természetesen szerb politikai hegemonia keretében – a nem szerb népek autonómiát, il-

letve az állam föderációvá történő átalakítását kezdték követelni. Elsőként és leghatározottabban a horvátok cselekedtek így. Igen gyorsan (az 1921-es és az 1923-as etapokban) csatlakoztak hozzájuk a szlovénok is, majd ezután a boszniai muzulmánok és a makedónok is.

A szlovénok szempontjából sorsdöntő volt, hogy Jugoszláviához (sic!) történő csatlakozásukkor, objektív gyengeségük következtében, de szubjektív politikai és katonai tehetetlenségük miatt is, elvesztették a nemzeti földterület és lakosság jelentős részét (békeszerződés 1919 októberében Saint Germainben, a karintiai népszavazás elvesztése 1920 októberében, és az Olaszországgal megkötött rapallói békeszerződés). A nagy szlovén cél, az egyesült Szlovénia, az első világháború utáni forradalmi időkben, amikor a szlovénok megszabadultak az ezeréves német uralomtól és teljesen új kulturális-civilizációs körbe kerültek, nem valósult meg.

A szlovén nemzet a jugoszláv államban lévő anyaországban fejlődött a legnormálisabban, ahol gyors gazdasági, szociális és kulturális eredményeket ért el. A jugoszláv államban Szlovénia volt a legfejlettebb, és alig maradt el a többi közép-európai ország fejlődésétől. Valószínűleg a szlovén nemzet erejének és perspektívájának tudata miatt jelentek meg a kis ellenzéki pártok jelentős gondolkodói körében, a jugoszláv föderáció keretén belüli szlovén nemzeti önrendelkezés iránti követelések (a kommunisták 1923-tól, a keresztényszocialisták 1927-ben, L. Ude nemzeti demokratái 1928-ban).

Az alkotmányosság megszüntetésével (1929. január 6.) és a nyílt unitarisztikus és centralisztikus rezsim bevezetésével a szlovén nemzet többsége előtt is világossá vált, hogy jövőjét csak az önrendelkezés kiharcolásában találhatja meg. Így a harmincas évek elején olyan politikai programok jelentek meg, amelyek Jugoszlávia keretén belül követelték a szlovén önrendelkezés megvalósítását, azaz Jugoszlávia föderációvá történő átalakítását. Eközben hangsúlyozták, hogy csak az ilyen önrendelkezéssel bíró föderatív egységet képező Szlovénia jelenthet vonzerőt az imperialista határok túloldalán, az Ausztriában és Olaszországban élő szlovén nemzet számára. (Ilyen követeléseket explicite beírtak a Szlovén Néppárt 1932 végén keletkezett nyilatkozatába.) Hasonló követelésekkel jelentkeztek ebben az időben és különösen 1935 után az előbb már említett baloldali ellenzéki erők: a nemzeti demokraták, a keresztényszocialisták és a kommunisták, akik 1935 után többször tömörültek népfrontba. A szlovén önrendelkezés és a szlovén államiság megvalósítását valamennyien a föderatív jugoszláv keretben látták lehetségesnek. A második világháború előtt egyedül a szlovén demokrata párt – amelyet 1939 novemberében kíséreltek meg létrehozni a keresztényszocialisták és barátaik – programja nem említette a jugoszláv keretet.

Szlovénia 1941 áprilisában bekövetkezett lerohanása idején a népfront megalakította a szlovén nemzet Felszabadítási Frontját, és harcot kezdett Szlovénia felszabadításáért és a föderatív Jugoszlávia megalakításáért. A szocialista irányultságú Felszabadítási Fronton kívül a konzervatív ellenforradalmi polgári Szlovén Szövetség is kidolgozta az ugyancsak a föderatív Jugoszlávia keretén belül létrehozandó szabad és egyesült Szlovéniára vonatkozó programját.

A katonailag erősebb és az antifasiszta szövetségeseikkel kapcsolatban álló és elismert Felszabadítási Front – a Kommunista Párt vezetésével, kommunista és összjugoszláv elképzelésű programmal – létrehozta a szlovén föderatív állami egységet, idekapcsolva a felszabadított tengeremléket. A föderatív Jugoszlávia keretén belül elismerték számára a formális szuverenitást és önrendelkezést.

Említésre méltó, hogy a Felszabadulási Front nem kommunista vezetőinek többsége 1944 tavaszán – amikor az új avnoji jugoszláv állam konkrét alkotmányjogi formáiról vitáztak – a konföderációért, illetve olyan föderációért lelkesedtek, amely a föderatív egységeknek az élet minden kulcsfontosságú területén rendkívül nagy tényleges önállóságot biztosít. Az ilyen elképzelések nem voltak túlzottak vagy illogikusak, hiszen ennek hívei a valóság helyzetből indultak ki, amikor is Szlovénia, Horvátország és Bosznia-Hercegovina bizonyos fokig független államok voltak. A vitát azonban Boris Kidrič zárta le összjugoszláv kommunista elképzelésével és konkrét föderatív javaslatával.

A második világháború végén, a felszabaduláskor a szlovén állam így csak formális alkotmányjogi szinten jött létre, a rendkívül centralizált jugoszláv föderáció keretében.

A háború utáni föderatív Jugoszlávia gyakorlati politikai életében fokozatosan bebizonyosodott (a hatvanas évek elejétől teljesen nyilvánvalóvá vált), hogy a jugoszláv kommunista föderáció és alkotmánya nem nyújt lehetőséget az egyes nemzetek – és így a szlovén nemzet – szuverén fejlődésének kiteljesedésén. A szlovénok azonban bizonyos területeken mindennek ellenére gyorsan fejlődtek. Szlovénia iparosodott, az ipari termelés növekedett, alkalmazta a szakképzetlen paraszti munkaerőt, még más köztársaságokból is. A többi jugoszláv köztársasághoz képest meglehetősen magas nemzeti jövedelem igen csalóka volt. A szlovén ipar ugyanis 1967 után technológiailag és termelékenység tekintve egyre inkább elmaradt Európától. A kommunista rendszer a jugoszláv öngazgatásos formában is alkalmatlannak bizonyult a gyors technikai fejlődésre. Kiderült, hogy a nemzeti kérdés megoldásáról szóló kommunista ígéretekből a szocializmusban semmi sem válik be. A nemzeti kérdés Jugoszláviában a hatvanas évek végén igen égetővé vált, és Miroslav Krleža, a nagy látnok megállapította, hogy a forradalom ezen a területen semmit sem oldott meg. A jugoszláv állam vezető erejének, a Kommunista Szövetségének semmilyen valódi elképzelése és eszköze nem volt a nemzeti kérdés megoldására. A nemzetek közötti viszonyokat úgy próbálta megoldani, hogy az összállami párt és összállami központi apparátus voluntarisztikus módon avatkozott bele az egyes népek nemzeti mozgalmába, legnyilvánvalóbban 1969 és 1972 között, valamint az 1974-es alkotmánnyal. Ez utóbbi, a forradalom vezetőinek – Tito, Kardelj és Bakarić – legutolsó műve létrehozott néhány valóban föderatív intézményt, amelyek biztosították a nemzeti egyenjogúságot és azt, hogy a föderációs szintű döntésekhez köztársaságok közötti konszenzus kell. A nemzetek azonban még mindig nem voltak teljesen szuverének, felettük és egymás közötti viszonyaik fölött ott volt a Kommunista Szövetség.

A forradalom vezetőinek halála után, és a gazdasági válság kezdetekor a nemzetek közötti viszonyok is zsákutcába jutottak. Az európai civilizáció fejlődésével összhangban lévő radikálisan új nézetek Szlovéniában a nem kommunista, sőt antikommunista közegben, különösen a kulturális körökben jelentek meg. Bizonyos áttörést jelentettek a Nova Revija 1987 tavaszán megjelent cikkei a szlovén nemzeti programról. Ezek az írások szóltak először világosan az önálló szlovén állam szükségességéről, amelyben nem az osztályideológia, hanem a demokratikus alapelv lesz uralkodó. A szlovén nemzet ezzel új, teljesen érett politikai korszakába lépett.

Vége lett annak a különös nemzeti filozófiának, hogy mint nemzet perspektivikusan önálló entitás vagyunk, de nem vagyunk képesek az önálló állami létre, hogy továbbra is csak a jugoszláv állampolitikai közösségben fejlődhetünk, hogy számunkra ez a *conditio sine qua non*. Ez a filozófia tele volt félelemmel (amilyent csak ritkán találunk bármely hasonló nemzetnél), illetve olyan megfontolásokkal, hogy túl kicsik és

túl gyengék vagyunk, és hogy szomszédaink, államközösségbeli barátaink éppúgy, mint a többi állam, nem fogadnak el minket önálló államként. A szlovén kommunisták új vezetősége alaposan elemezte az új európai civilizációs folyamatokat, felfigyelt a nép körében jelentkező új hangokra, és csatlakozott a szlovén nemzet valódi szuverenitására és önállósulására irányuló törekvéshez.

A jugoszláv állam eseményeinek dialektikája a szlovénokat egyszerűen rákényszerítette az önállósodásra. A szocialista koncepció vereségével a legnagyobb, a szerb nemzetben feléledtek a jugoszláv nemzetek együttélésével kapcsolatos régi hegemónisztikus nagyszerb elképzelések, amelyek a Szerb Tudományos Akadémia ismert memorandumában jutottak nyíltan kifejezésre (1985). A szerb nemzet, szembekerülve a nemzetek között Koszovóban zajló hatalmas válsággal, türelmetlenül és a legelmaradottabb konzervativizmus, valamint a voluntarisztikus bolsevizmus keverékével reagált. Egyetlen receptje a nagyobb állami centralizáció szellemében megvalósítandó alkotmányos reform volt. A szlovénok 1988-ban határozottan szembeszálltak a centralisztikus alkotmánykiegészítés megvalósításával. A szuverén szlovén nemzeti jogok korlátlan védelmével kapcsolatos felhívás, amely Jugoszláviában senkinek sem okozott kárt, jelentős támogatást kapott a SZKSZ 1988 tavaszán tartott konferenciáján, és kedvező visszhangot váltott ki a szlovén közvéleményben. Azzal a kísérlettel, amely Szlovéniát a négy fiatal szlovén elleni katonai bíraskodással akarta megfélemlíteni és megrendszabályozni, a szlovén nemzet az akkor fennálló szlovén hatalommal és az éppen születő ellenzékkel egyesülten szállt szembe. 1988 nyarának végén a szlovén politika két vezető embere, Milan Kučan, a szlovén kommunisták elnöke, és Janez Stanovnik köztársasági elnök kijelentette, hogy a szlovén nemzet azt az államot, amely csorbítja nyelvéhez való jogát, nem tarthatja sajátjának, és Szlovéniában a szlovén ember szlovénul fog gondolkodni, és maga lesz a gazda.

1989 februárjában a szlovén nemzet képviselői egyetértéssel alapuló felhívásban szólítottak fel a békés együttélésre Koszovón, s ez a szerb politikusokból irracionális dühöt váltott ki. A szlovénokat egoistáknak, szeparatistáknak, a szerb nemzet és a jugoszláv állam ellenségének kiáltották ki.

Annak ellenére, hogy a szlovén nemzet meglehetősen egységesen óhajtotta a centralisztikus föderáció hatalmától mentes valódi emancipációt, a szlovén politikai életben 1989 tavaszán érzékelhetővé váltak a nézetkülönbségek a cél elérésére vonatkozó stratégiát és taktikát, sőt magát a végső célt illetően. Ebben igen nagy szerepet játszott a szlovén politikai életnek a demokrácia és a többpártrendszer bevezetésével történő átalakítása, amit a szlovén Kommunista Szövetség is elfogadott. A szlovén politikai élet új alternatív szervezetei és a szocialista fiatalok szervezete 1989 májusában tartott gyűlésükön kiálltak a lehetőség szerint a jugoszláv konföderációba kapcsolódó szuverén szlovén nemzetállam mellett. Az akkori szocialista szövetség megkísérelte ezt a Májusi Nyilatkozatot a saját kevésbé radikális, Szlovénia Alapvető Dokumentuma című nyilatkozatával ellensúlyozni, amelyben ugyancsak a Jugoszlávián belüli szlovén szuverenitás érdekében hirdetett harcot.

1989 szeptember végén a szlovén parlament alkotmányozó bizottsága, amelyben együtt ültek az uralkodó kommunisták és az ellenzék, elfogadásra ajánlott számos alkotmánykiegészítést, amelyek a pénzügy és a törvényhozás területén megerősítették a szlovén szuverenitást. A kiegészítések elfogadása előtt a központi állami intézmények nyílt és brutális nyomást gyakoroltak Szlovéniára azzal a céllal, hogy megakadályozzák ezek elfogadását. A szlovén politikai vezetést, élén Milan Kučannal, a népakarat támogatását élvezve, nem hagyta magát megrémíteni. 1989 december elsején követke-

zett a szlovén vezetés és nemzet elleni még erősebb nagyszerb fenyegetés: nagyszerb tömegtüntetést hirdettek Ljubljánába, amit a szlovén állam betiltott, és ezzel valószínűleg megváltoztatta Jugoszláviában a politikai tempót, kétségkívül megmentette a Horvátországban és Szlovéniában zajló demokratizáció és pluralizáció folyamatát, amely formális jogi megerősítését az 1990 tavaszán megtartott többpárti demokratikus választáson nyerte el. Ebből a nem szocialista alternatív politikai erők kerültek ki győztesen, amelyek a formális demokrácia, a piacgazdaság, a szabad tulajdon és a szuverén nemzetállam mellett állnak ki. Ezelőtt azonban a szlovén kommunisták, akik elméletileg és politikailag gyorsan értek, döntő politikai cselekedetet hajtottak végre. 1990 januárjában kivonultak a JKSZ kongresszusáról, és kiléptek az összjugoszláv pártból. Követték őket a horvát kommunisták is, és a JKSZ összeomlott. Csak a jugoszláv államrendszerben végig a legfőbb ellenőr szerepét betöltő JKSZ felbomlása tette szabaddá a demokrácia és a nemzeti emancipáció erői előtt az utat. Ez jelentős politikai cselekedet volt, amelynek révén a SZKSZ normális demokratikus szlovén politikai párttá vált.

1990 tavaszától újrastrukturálódott a szlovén politikai élet. A parlamentben és a kormányban új politikai többség (57%), a nem szocialista DEMOS-koalíció uralkodik. A reformkommunisták, a szocialisták és a fiatal demokraták ellenzékben vannak. A köztársaság elnökségében a DEMOS két politikusa, egy reformkommunista és egy szocialista foglal helyet, és a reformkommunista Milan Kučan elnököl.

A rendkívül égető gazdasági, szociális és kulturális problémák ellenére a szlovén politikai élet képviselői 1991 tavasza óta legtöbbit a szlovén nemzeti és állami emancipáció, illetve az önállósodás kérdésével foglalkoztak. A kérdés lényegét illetően szinte semmilyen különbség sincs az uralkodó koalíció és az ellenzéki pártok között. Ugyanez év nyarán a szlovén parlament egyhangúlag elfogadta a szuverén szlovén államról szóló nyilatkozatot, október elején pedig egy sor alkotmánytörvényt, amelyek a szuverenitást érvényre juttatták a gazdaság és a politika területén. Az önálló szuverén Szlovénia Jugoszláviának a konföderációvá való átalakulást javasolja, s ha javaslatát semmiképpen nem fogadják el, Szlovénia önálló útra lép, vagy Horvátországgal lép konföderációra.

Így állnak a dolgok elvi-formális szinten. A valóság azonban lényegesen más, és rendkívül bonyolult. A jugoszláv állam döntő tényezői – az elnökség, a kormány, és leginkább a hadsereg – nem akarnak megbarátkozni a szuverén Szlovénia és Jugoszlávia konföderációvá történő átalakításának gondolatával. Minden lehetséges intézkedéssel, rendkívüli gazdasági nyomással és katonai fenyegetéssel megkísérlik megakadályozni ennek a szlovén óhajnak a megvalósulását. Az önálló szlovén államról szóló elképzelést nem képesek elfogadni a nyugat-európai közösség és az USA politikusai. Márpedig ettől a közösségtől nagymértékben függ a politikai elismerés és az a gazdasági segítség, amire az önálló Szlovéniának szüksége lesz.

A szlovén politikusok ebben a kritikus helyzetben döntöttek 1990 november közepén a végső politikai eszköz – a népszavazás – alkalmazása mellett, azt remélve, hogy ez majd meggyőzi Jugoszláviát és a világot arról, hogy a szlovén nemzet szabadon és önállóan kíván élni. A népszavazás segítségével ki akartak menekülni a jugoszláv gazdasági káoszról, meg akarták akadályozni a katonai beavatkozást, és kész tények elé akarták állítani Európát. A népszavazással kapcsolatban Rudi Šeligo író úgy nyilatkozott, hogy az a nemzeti öntudat és etikai kérdése, Milan Kučan elnök pedig úgy vélte, hogy az logikus következménye mindannak, amit a szlovén politika az utóbbi három évben tett.

A szlovén nemzet az 1990. december 23-án megtartott népszavazáson 90%-ban az önálló és független Szlovénia mellett voksolt, és így igazolta azokat a bátor szlovén értelmiségieket, akik bíztak nemzetük érettségében. A népszavazás utáni időszakban a szlovén parlament szinte permanens üléseken fogadta el az ún. önállósodási törvényeket: a nemzeti bankról, a vámról, a katonai szolgálatról szólót (az utóbbi értelmében Szlovénia nem küld több katonát a JNH-ba), valamint számos olyan közgazgatási törvényt és határozatot, amelyek alapján a szuverén Szlovén Köztársaság saját területén a jugoszláv föderáció illetékességéből saját hatáskörébe veszi át a megfelelő döntéseket. A parlamentben ezeket a döntéseket az ellenzék éppúgy megszavazta, mint a hatalmon lévő DEMOS-koalíció.

Az önállósodási folyamat nem zajlik könnyedén. A jugoszláv föderatív állam és azon köztársaságok, amelyek szeretnék megőrizni a jelenlegi Jugoszláviát, fanatikus módon ellenzik. A szlovén önállósodás elleni legerőteljesebb fenyegetés néhány hónappal ezelőtt a JNH részéről érkezett, amely nyíltan azzal fenyegetett, hogy nem engedi meg Szlovénia kiválását és önállósodását. A téli és a tavaszi hónapokban a külföld sem mutatott jóindulatot az önálló Szlovénia iránt.

Mindez azonban nem ijesztette meg a szlovén népet és vezetőit. Szlovénia határozottan szembeszállt a katonai fenyegetéssel, nem fizeti többé a szövetségi adókat, és a szövetségi kormánynak csak kisebb hozzájárulást fizet, az állam minimális és átmeneti funkcionálása érdekében. A szlovén politikai tárgyaló felek: a köztársasági elnök, Milan Kučan, a miniszterelnök, Peterle, és a parlament elnöke, Bučar, a jugoszláv politikai szintéren egyfelől talpraesettségről tettek tanúbizonyságot, másfelől végig kitartottak a legitim szlovén követelések mellett. Az államelnökség működésének blokádja idején, amit Szerbia okozott, bizonyos funkciókat a köztársasági elnökök elbeszélései vettek át, ahol Kučan kitartott az önálló és szuverén szlovén államra irányuló követelések mellett. Szlovénia esetlegesen a jugoszláv államok szövetségébe is hajlandó bekapcsolódni, ha a többi köztársaság ezt az elképzelést fogadná el.

1991.

SZILÁGYI IMRE fordítása

ALENKA PUHAR

Szlovén önarckép

(Részletek)

LÁZADÁS AZ OTTHON SZÜRKESÉGE ELLEN

A nyolcvanas évek jugoszláv történelme az Apa testi halálával kezdődik, majd mindenfajta apafigura jelképes megőlésével folytatódik. Komoly, esszéisztikus beszéd-móddal vagy csípős epigrammák nyilaival, a véres kezekről vagy a fizetések és nyugdíjak nagyságáról szóló adatokkal, tiszteletlen fotográfiákkal, fotómontázsokkal és egyre vakmerőbb karikatúrákkal. Mindez a személytelen tömeg lázadó magára ébredését jelképezi vagy a kihívó lázadást a Tito születésnapján rendezett országos staféta ellen, a kommunizmus és a nácizmus közötti hasonlóság verbális vagy nem verbális kifejtését, a kihívó éneklést a félelmetesen felhangosított erősítővel vagy a hallgatás ugyanolyan